ГЛАСНИК 42

српског археолошког друштва 2026

Током 2021. и 2022. године Народни музеј Србије спровео је прва археолошка истраживања тврђаве Купиник у Срему, једне од најочуванијих средњовековних фортификација у Војводини, која се због, специфичне структуре и положаја сврстава у тзв. водене градове. Први пут се помиње у повељама угарског краља Жигмунда Луксембуршког, крајем 14. века, као „краљевски" град. Током 15. века додељиван је у посед српских деспота и великаша, да би постао и резиденција последњих деспота из лозе Бранковића, потомака деспота Ђурђа Бранковића. Откривене целине и покретни материјал указују на живот у граду у време столовања Бранковића, али не и током 14. столећа. Археолошки су потврђени историјски подаци о разарању тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд, праћеним великим пожаром у коме су урушене спратне конструкције куле са каљевим пећима. Унутар бедема утврђено је више нивоа коришћења и нивелација, као и то да – иако је Купиник изгубио значај војнопограничне тврђаве у одбрани јужних граница Угарске – живот овде није сасвим замро.

(Пећњаци из рушевинског слоја разарања тврђаве 1521. године; фото: Вељко Илић, Народни музеј Србије)

Емина Зечевић
Народни музеј Србије

In 2021 and 2022, the National Museum of Serbia conducted the first archaeological research at the fortress of Kupinik in Srem, one of the best-preserved Medieval fortifications in Vojvodina, classified as a so-called water town due to its specific structure and position. It was first mentioned in charters of the Hungarian king Sigismund of Luxembourg in the end of the 14th century as a "royal" town. During the 15th century, it was granted to Serbian despots and nobles, and became the residence of the last despots from the Branković family, descendants of despot Đurađ Branković. Discovered units and mobile material are indicative of the period of life in the city during the reign of the Branković family, but not during the 14th century. Archaeological evidence confirmed historical data about the destruction of the fortress in 1521 during the Ottoman campaign against Belgrade, followed by a great fire in which tower floor constructions collapsed, with ceramic stoves. Within the ramparts, several usage levels and levelling activities were registered, showing that – even though Kupinik lost its significance as a military-border fortress in the defence of Hungary's southern borders – life here did not completely die out.

(Stove tiles from the fortress from the debris layer destroyed in 1521; photo: Veljko Ilić, National Museum of Serbia)

Emina Zečević
National Museum of Serbia

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 42 2026

Београд Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд
Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић--Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Интердисциплинарни центар за археологију и еволуцију људског понашања, Универзитет Алгарве, Фаро), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд
За издавача: Адам Црнобрња
Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић
Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић
Графички дизајн: Кристијан Релић
Штампа: BiroGraf, Београд

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)
ISSN 3009-3503 (Online)
УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade
Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Interdisciplinary Center for Archaeology and Evolution of Human Behaviour – ICArEHB, University of Algarve, Faro), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia
For publisher: Adam Crnobrnja
Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović
Proof reading (English): Jelena Vitezović
Graphical design: Kristijan Relić
Printed by: BiroGraf, Belgrade

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.
The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2026 Belgrade

САДРЖАЈ
CONTENTS

РАСПРАВЕ
STUDIES

Б. Трипковић, Д. Булић, К. Пенезић, Ј. Вуковић, А. Трипковић, Р. Шошић-Клинџић: Шанац у Обровчинама код Дубља (Богатић), локалитет типа обровац – истраживање и резултати 7

B. Tripković, D. Bulić, K. Penezić, J. Vuković, A. Tripković, R. Šošić-Klindžić: Šanac at Obrovčine in Dublje, an Obrovac-type of site – excavation and results ... 30

Ј. Коледин, А. Путица: Метал у метал, прича без краја: симболичке праксе, трансформације и третман металних предмета у оставама касног бронзаног доба 33

J. Koledin, A. Putica: Metal into metal, an endless story: symbolic practices, transformations, and treatment of metal objects in Late Bronze Age hoards 50

P. Milojević, D. Milošević Jović: The Early Iron Age horizon at the site of Kafilerija, near Ćuprija 59

П. Милојевић, Даница Милошевић Јовић: Хоризонт раног гвозденог доба са локалитета Кафилерија код Ћуприје 76

С. Ј. Крстић: Алтернативни приступ интерпретацијама импортованих посуда из кнежевских гробова: примена антрополошких модела коменсалног гостопримства 81

S. J. Krstić: An alternative approach to interpretations of imported vessels from princely graves: application of anthropological models of commensal politics 100

M. Dimitrijević, J. Whitehouse: Roman aqueducts north of the palace complex at Glac near ancient *Sirmium*. Results of archaeological surveys 101

М. Димитријевић, Ц. Вајтхаус: Римски водоводи северно од комплекса палате на Глацу код античког Сирмијума. Резултати археолошких рекогносцирања 138

Д. С. Радисављевић, М. Б. Миловановић: Црква Свете Петке на Грабовачком брду код Трстеника и археолошка топографија њеног окружења 141

D. S. Radisavljević, M. B. Milovanović: The Church of St. Petka on Grabovačko Brdo near Trstenik and the archaeological topography of its surroundings 172

А. Ђукић: Рудник гвожђа у селу Ба код Љига 175
A. Đukić: Iron mine in the village of Ba near Ljig 200

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА
EXCAVATIONS AND SURVEYS

P. Milojević, M. Muminović Božić, D. Matović: Prehistoric sites on the right side of the Beli Timok valley in the Knjaževac region 203

П. Милојевић, М. Муминовић Божић, Д. Матовић: Праисторијски локалитети на десној долинској страни Белог Тимока у књажевачком крају 229

Д. Милановић, М. Антонијевић, М. Селаковић: Архитектонски остаци и карактер баденског насеља у Кленку код Шапца: Заштитна археолошка истраживања 2021–2022. године 237

D. Milanović, M. Antonijević, M. Selaković: Architectural remains and character of the Baden settlement in Klenak, near Šabac: Protective archaeological research 2021–2022 269

Т. Станковић Пештерац: Резултати систематског ископавања римске виле рустике на локалитету Врањ у Хртковцима 2008. године 271

T. Stanković Pešterac: Results of the systematic excavations of a Roman *villa rustica* at the site of Vranj in Hrtkovci in 2008 307

К. Дмитровић: Резултати археолошких истраживања на локалитету Двориште Музеја у Чачку 2024. године 309

K. Dmitrović: Results of archaeological excavations in the Courtyard of the National Museum Čačak in 2024 333

Е. Зечевић: Тврђава Купиник – резиденција сремских Бранковића у светлу првих археолошких истраживања 337

E. Zečević: The fortress of Kupinik – residence of the Branković family of Srem in the light of the first archaeological research 365

И. Кајтез, Т. Пушица: Средњовековни град Милешевац, прелиминарни резултати археолошких ископавања 2025. године 369

I. Kajtez, T. Pušica: Preliminary results of archaeological excavations of the medieval fortress of Mileševac in 2025 391

М. Васиљевић, М. Зековић: Археолошка истраживања средњовековне цркве – ротонде на локалитету Гувниште код Бача 2023. године 395

M. Vasiljević, M. Zeković: Archaeological research of the medieval church–rotunda at the site of Guvnište, near Bač, in 2023 420

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ
CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

E. Laflı: A Roman bronze statuette of Aphrodite Anadyomene from western Turkey 425

Е. Лафли: Римска бронзана статуета Афродите Анадиомене из западне Турске 435

М. Игњатовић: Бронзана укосница са главом у облику женског портрета из околине Старе Паланке, на Дунаву – контекстуална анализа 437

M. Ignjatović: Eine Haarnadel aus Bronze mit einem Kopf in Form eines Frauenporträts aus dem Gebiet von Stara Palanka an der Donau – Kontextanalyse 446

В. Вујадиновић, Ђ. Јеремић: : Опеке са жигом Друге делматске кохорте (*Cohors II milliaria Delmatarum*) из Чачка 449

V. Vujadinović, Đ. Jeremić: Bricks with the stamp of the Second Delmatian cohorts (*Cohors II milliaria Delmatarum*) from Čačak 461

ПРИКАЗИ
REVIEWS

К. Дмитровић: Критички осврт на докторску дисертацију „Археолошки локалитети као културно наслеђе и предмет истраживања. Наслеђе римског периода у урбаном ткиву Чачка" Марије Алексић Чеврљаковић 465

IN MEMORIAM

Звонимир Недељковић (1947–2026)
(Неда Мирковић Марић) 475

Жељко Јеж (1953–2026)
(Владимир Пецикоза) 479

ДОДАТАК
APPENDIX

Упутство ауторима 485
Guidelines for the authors 486

Уређивачка политика 487
Editorial policy 488

https://doi.org/10.18485/gsad.2026.42.16

БРОНЗАНА УКОСНИЦА СА ГЛАВОМ У ОБЛИКУ ЖЕНСКОГ ПОРТРЕТА ИЗ ОКОЛИНЕ СТАРЕ ПАЛАНКЕ, НА ДУНАВУ – КОНТЕКСТУАЛНА АНАЛИЗА

Милорад Игњатовић
Музеј града Београда

e-mail: mignjato@gmail.com
Кратко саопштење
Примљено: 4. 5. 2026.
Прихваћено: 28. 7. 2026.
УДК: 904:739.5(497.113)"01"

Апстракт: *У раду публикујемо бронзану укосницу са главом у облику женске биста која је случајно нађена у околини насеља Стара Паланка (Банат), на Дунаву. Простор са кога потиче укосница археолошки је познат одраније, пре свега по случајним налазима из римског периода. Претпоставке су да се ради о остацима цивилног насеља које је било отвореног типа или пољопривредном имању типа вила рустика. Лик младе жене приказан на глави укоснице можемо упоредити са портретима царице Фаустине Млађе, и укосницу датовати у трећу четвртину 2. века. Предмет интерпретирамо са становишта да су сличне укоснице, поред употребних и естетских улога, носиле и симболична значења, инспирисана култовима или магијским веровањима, те су самим тим одраз домаће, кућне верске и ритуалне праксе. Портрети владара династије Антонина и њихових породица били су веома популарни у разним видовима уметности, поготово на простору норичко-панонског лимеса. Ова бројност се може разумети као резултат ширења царске пропаганде, култа цара и његове породице, али и као физичко присуство царева на северној граници Империје, током Маркоманских ратова.*

Кључне речи: *укосница, бронза, Подунавље, римски период, царски култ, портрет, Фаустина Млађа*

Пре извесног времена колега Драган Јовановић, кустос археолог Градског музеја у Вршцу, понудио ми је да публикујем један несвакидашњи налаз, бронзану укосницу са главом у облику женске бисте. Укосница је у Музеј доспела 2023. године, као поклон Јована Брадваровића, из Беле Цркве, који ју је случајно пронашао код Старе Паланке, на Дунаву.

Пред нама је укосница елегантног дизајна са главом у облику женске бисте и телом игле, четвртастог пресека, које је горњој половини тордирано, и завршено куглицом. Површина метала је у већем делу прекривена племенитом зеленом патином, а у малим удубљењима налазе се калцинисани оста-

Сл. 1. Римска бронзана укосница, Градски музеј Вршац, Књига уласка бр. 05/2023. (фото: Милорад Игњатовић, документација Градског музеја Вршца)

Abb. 1. Das römische Bronze haarnadel, Stadtmuseum Vršac, Eintrittsbuch Nr. 05/2023. (Foto Milorad Ignjatović, Dokumentation des Stadtmuseums Vršac)

ци песка и муља. Глава је вешто моделована у облику младе девојке са округлим лицем, обрвама обликованим у лук, са израженим носем и кружним, исеченим устима. Сва њена коса је стилизована у дубоке, шематске таласе који су на потиљку исплетени и причвршћени у велику пунђу. Укупна дужина укоснице је 185 мм; тело игле је 3x3 мм; врх у виду куглице пречника 4 мм; дужина бисте 14 мм; ширина бисте: *en face* 9,5 мм и бочно 18 мм (сл. 1).[1]

Простор са кога према налазачу предмет потиче, лева обала Дунава између ушћа Караша и Нере, испред које се некада налазило острво Сапаја, археолошки је одраније познат пре свега по случајним налазима из античког периода. Најстарији предмети римског порекла: посуда форме *Drag. 17*, фрагменти амфора и керамичких светиљки, припадају већ крају 1. и почетку 2. века. То су производи италских радионица, а њихова појава у Банату према О. Брукнер указује на интензивне везе војске са варварима у зони контралимеса (Brukner 1990, 202, T. 1: 1; T. 4: 1, 5, 6; T. 5: 1-8; T. 6: 1–6, 8–16;). Поред ових, Д. Димитријевић (1984, 33) наговештава да са истог простора,

[1] Бронзана укосница, Градски музеј Вршац, Књига уласка бр. 05/2023.

између осталог, потичу и две мермерне статуе Афродите Кабеире и бронзане статуете Меркура и Фортуне, а налазиште у Старој Паланци опредељује као римско цивилно насеље или вилу рустику, подигнуту средином или крајем 2. века. На овом делу обале до сада нису уочени остаци утврђења, што сигнализира да се ради о насељу отвореног типа и цивилног карактера,[2] које је подигнуто готово два века пре тврђавице на Сапаји, те да оно можда није било војног карактера, нити искључиво насеље војничких породица. Међутим, поред опека са жигом *leg VII Claudia* и *coh I Cretum* са Сапаје, из околине Старе Паланке потичу и опеке са печатима *coh II Hispanorum* и *ala II Panoniorum* (Димитријевић 1984, 32), због чега се улога војске у оснивању насеља не може у потпуности искључити.

Посматрано са становишта посмодернистичких тумачења концепта романизације (Mihajlović 2012, 713–714), конкретан задатак сличних насеља могао је бити да као центар, који нуди робу и услуге, успостави интеракцију са околним староседелачким насељима. Међутим, слична улога римског насеља у Старој Паланци је упитна, јер се за сада чини да интеракција није значајније успостављена. Наиме, карактер римских налаза не упућује на трговину (Brukner 1990, 202), док се „домородачка компонента" у материјалној култури, не само на простору Старе Паланке већ уопште у југоисточном Банату, значајније манифестује тек у 4. и 5. веку. Изостанак интеракције, или барем њен спорији ток, у овом случају би могао сигнализирати непосредан и интервенционистички утицај римског империјалног система (Keay 2001, 122). У том контексту насеље типа *villa rustica* у Старој Паланци имало би далеко више смисла. Економије римских вила ослањале су се на снабдевање војске, пре свега за задовољавање њених потреба за намирницама, али и занатском робом, војном опремом, употребним, украсним предметима, предметима ритуалне намене... Криза која је средином 3. века захватила Царство, у појединим регионима није довела до њихове пропасти, већ напротив, виле рустике постају доминантан облик насеља и економски ослонац Империје (уп. Lewit 2004, Ропкић Ђорђевић 2018). Из те перспективе, значај слично уређене насеобине на простору Старе Паланке заправо би морао да расте у време касне антике када се на острву Сапаја гради фортификација (Transslederata или Contralederata?) и када на овом делу лимеса долази до гомилања трупа, а становништво постаје претежно војнички сталеж из редова римских федерата (Димитријевић 1984, 51).

[2] Д. Димитријевић (1984, 55) закључке о цивилном карактеру насеља ослања на натпис ИМС 2, 295; ЦИЛ 03, 01645, надгробну стелу коју је у сећање на рано преминулу породицу, подигао Публије Цејоније Еун, пореклом Грк, ослобођеник, вероватно у време Луција Вера (Lucius Aurelius Verus; римски цар од 161. до 169. године).

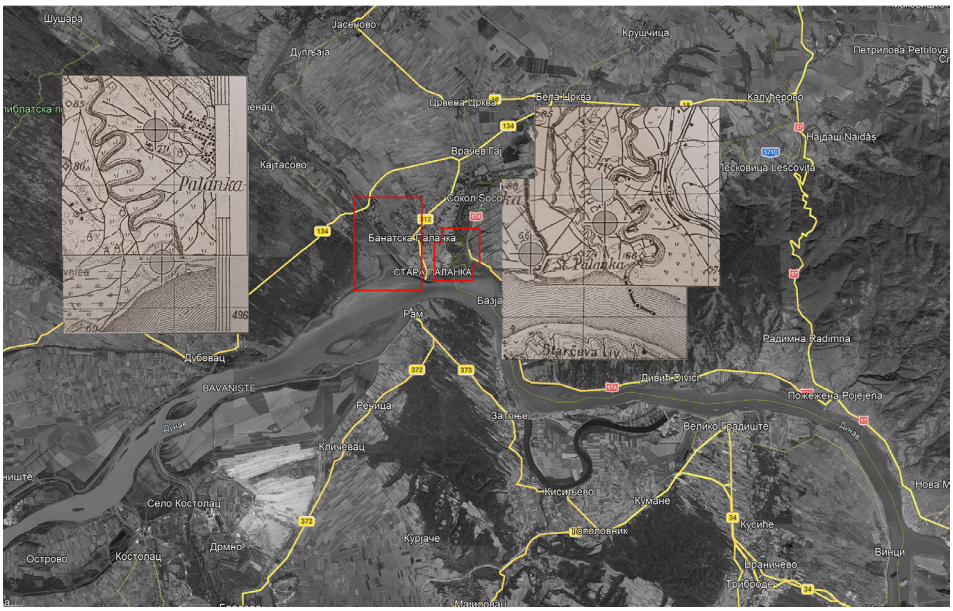

Сл. 2. Археолошка налазишта код Старе Паланке, на Дунаву, према Madas 2001

Abb. 2. Archäologische Stätten in der Nähe von Stara Palanka an der Donau, Nach Madas 2001

У Старој Паланци и њеној околини познато је неколико археолошких локалитета (Madas 2001, 42–48). Поред ових, М. Ђорђевић указује на још неколико локација са налазима из римског и касноримског периода, која су према њој последица активног римског војног присуства. Као посебно угрожено налазиште издваја вишеслојни локалитет Велики рит – Ђурица, где се, на ниској обали Дунава на којој река спира слојеве, могу наћи бројни археолошки налази (Đorđević 2007, 104–106) и можда је управо то локација на којој је пронађена наша укосница (сл. 2).

* * *

Но, вратимо се предмету од кога прича почиње, бронзаној укосници и питању шта нам о некадашњем насељу и његовом становништву може рећи један, за своје доба, скупоцен и сасвим изузетан артефакт?

За сада смо нашли само једну сличну укосницу израђену од метала, из северне Француске (The Met Collection, Object Number: 17.192.250), али бројне аналогије уочавамо међу коштаним укосницама, распрострањеним широм Царства. У студијама о типологији оне су обично издвојене у посебан облик укосница са фигуралним представама: главама у облику статуета,

бисти или других репрезентативних мотива (Kovač 2021, 97–109). Раније је већ уочено да су слични предмети власницима били вишеструко важни, и да су поред практично-употребне и визуелне привлачности, носили и симболична значења, која се рефлектују кроз избор приказанух тема (Hall and Wardle 2005). Риа Берг (Berg 2021) је пак на основу анализе контекста у остацима Помпеје изнела мишљење да се ради о интимним предметима који су играли важну улогу у породичном култу.

Већ на први поглед јасно је да је биста на нашој укосници израђена у стилу династије Антонина, у другој половини 2. века. Датовање се још више сужава када детаље приказаног лица и фризуре упоредимо са карактеристичним приказима царице Фаустине Млађе (*Annia Galeria Faustina Minor*; 16. фебруар 125/130 – 175. године). Њен лик познајемо из времена брака са Марком Аурелијем, када је имала 15–17 година. Сходно узрасту, приказивана је као млада девојка са округлим лицем, обрвама обликованим у лук, израженим носом и округлим, исеченим устима. Облик фризуре приказан на укосници је варијанта у којој је коса раздељена у плетенице које се постепено, у таласастим праменовима, шире око лица и на темену су повезане у пунђу. Слична фризура је на новцу присутна од 149. године све до постхумних ковања (Wegner 1939, 49).

Прикази цара Марка Аурелија и његове породице су добро документовани у насељима на Дунаву, кроз фрагменте статуета, новчиће и геме. Њихова бројност не треба да изненади јер је владавина овог цара, стоичког филозофа, била једно од најпросперитетнијих доба римске империје. Према речима самог цара записаним у делу „Самом себи", Фаустина је била „добра, одана и једноставна жена" (Аурелије 2004, 52). Царицу су од 147. године, као мајку више од десеторо деце и жену која је свуда пратила мужа, почели да славе као оличење мајчинства, што је с временом прерасло у статус мајке целог Царства, с јединственом титулом „Мајка војних логора" – *Mater Castrorum*. Кованице и референце античких аутора указују да је додела титуле била повезана са догађајем „Чудесне кише", који се десио годину дана пре Фаустинине смрти (†175. године), и да је већина новчића искована након њене смрти (Boathwright 2003, 257–258). Јединствена титутла сигурно је допринела ширењу култа Царице. У званичној иконографији приказивана је као богиња Спес, Дијана, Фекундитас, Летиција или Јунона, и вероватно се ради о новом синкретистичком божанству које доноси радост, просперитет и изобиље, и обећава светлу будућност (сл. 3). Изузетну аналогију представља мермерна биста са налазишта Стибера код Прилепа, која Фаустину Млађу приказује као Изиду Фарију из Александрије, покровитељку и заштитницу

Сл. 3. Денар Фаустине Млађе са приказом богиње Јуноне на реверсу, извор: AntiquesBoutique https://www.antiquesboutique.com/roman-coins/ancient-roman-silver-denarius-of-empress-faustina-ii-juno/itm57511 (приступљено 05.02.2026.)

Abb. 3. Denar der Faustina Jüngeren mit der Darstellung der Göttin Juno auf der Rückseite, Quelle: AntiquesBoutique https://www.antiquesboutique.com/roman-coins/ancient-roman-silver-denarius-of-empress-faustina-ii-juno/itm57511 (Zugriff 05.02.2026.)

флоте, која је осигуравала безбедну трговину и долазак жита (Николоска ет ал. 2024). Међутим, мора се направити разлика између званичних представа намењених јавним просторима и представама на личним предметима, какве су геме или укосница из Старе Паланке (Kousser 2007, 677). У глиптичкој уметности Царица је приказивана као богиња Венера или Артемида/Дијана Луцифера (Daňová 2018, 36), док је на бронзаној укосници њен лик вероватно инспирисан идеалима Венере. Из перспективе тумачења гема, одабир иконографије био је одраз власникових интимних асоцијација са религијом и његове упућености у култ и ритуале, што би значило да је он био један од посредника у ширења култа (Ignjatović 2017, 96–97). С обзиром на то да се, као и код гема, у случају укоснице ради о интимном, личном предмету, можемо закључити да је сличну улогу у култу играо и њен власник, односно власница. Ширење царског култа, кроз устоличење светилишта и свештенства, директно је повезано са присуством цара и царске елите у појединим областима Царства. У историјском контексту, такав подстицај у Панонији би се могао повезати са посетом царске породице Карнунтуму, 172. године, када је, по неким мишљењима, царица Фаустина Млађа и именована на функцију *Mater castrorum* (Knibbe 1983, 138–139).

Субјективни осећај да је пред нама Анија Галерија Фаустина Млађа, супруга цара Марка Аурелија, може бити појачан чињеницама да је на

новцу слично приказана и њена ћерка Луцила – *Lucilla* (148–181).[3] Да чак и занемаримо симболичне поруке, јер се царска иконографија као мода лако могла раширити и у круговима ван царске елите, међу појединцима који су једноставно имали новца да себи приуште луксузан и модеран предмет. Можемо чак да кажемо „на укосници је приказан лик даме, настао по узору на моду из времена Фаустине Млађе". Без обзира, квалитет израде портрета је изванредан и укосница је, за своје доба, морала представљати скупоцен део ношње, који је без сумње настао у трећој четвртини 2. века –150/175. године, са тенденцијом ка крају овог периода.

* * *

Текст који је за нама представља допринос познавању хронологије налазишта римског доба на простору Старе Паланке на Дунаву. Готово карбонски прецизно датовање укоснице потврдило је да римска насеобина на овом простору постоји већ средином или у другој половини 2. века. Царска симболика предмета сигнализира присуство царске или војне елите, које је могуће било привремено, на пропутовању, али исто тако, могуће је и дуже присуство друштвене елите у насељу уређеном по римским правилима. Штавише, можемо ићи корак даље и замислити имање у власништву римског витеза. Слична насеља дуго играју важну улогу у одржавању римске војне економије, поготово на лимесу. Истраживачима ово може бити посебан подстрек јер је тај облик насеља, иначе уобичајен и добро познат широм Царства, у банатском делу Подунавља за сада непознат. Археолошка истраживања показала су да римске заједнице, насељене у сличном природном окружењу Баната, показују способност да у циљу бољег искоришћавања ресурса трансформишу природно окружење, односно да култивацијом и мелиоризацијом мочварне терене претварају у плодно тло (Игњатовић и други 2018, 64–72), што је могући модел егзистенције римског насеља и у случају Старе Паланке. Посебно питање је евентуално трајање таквог насеља, које по свему судећи није утврђено, као и његове перспективе након римског напуштања Дакије, 271/3. године.

[3] На коментару и сугестији захваљујем колегиници Јелени Васић, кустосу Кабинета за новац и медаље МГБ. Упореди са приказом принцезе Луциле: museum-digital:wien (https://wien.at.museum-digital.org/people/26039; приступљено 10. 02. 2026).

БИБЛИОГРАФИЈА

AntiquesBoutique https://www.antiquesboutique.com/roman-coins/ancient-roman-silver-denarius-of-empress-faustina-ii-juno/itm57511 (приступљено 05. 02. 2026.)
Aurelije M. 2004. *Samom sebi*, predgovor M. Đurić. Beograd: Dereta.
Berg, R. 2021. Instruments & Amulets. Pompeian Hairpins and Women's Domestic Ritual. *Tangible Religion. Materiality of Domestic Cult Practices from Antiquity to Early Modern Era,* Acta Instituti Romani Finlandiae 49. eds. R. Berg, A. Coralini, A.K. Koponen, R. Välimäki, 119–144. Roma: Institutum Romanum Finlandiae.
Boathwright, Mary. T. 2003. Faustina the Younger „Mater Castrorum". *Les femmes antiques entre sphère privée et sphère publique*, eds. R. Frei-Stolba and A. Bielman, 249–268. Bern: Peter Lang.
Brukner, O. 1990. Rimski nalazi u jugoslovenskom delu Barbarikuma – Bačka i Banat. *Arheološki vestnik (Arh. vest., AV)* 41: 199–216.
Daňová, M. 2018. Faustina Minor ako inširácia pre Rímsku gliptiku – Príklad portrétnej jaspisovej gemy zo Serede u Portrét v Toku Dejín, *Štúdie k Teoretickým, Historickým a Socio-Kultúrnym Aspektom Dejín Portrétu*., ed. I. Halászová,.E. Hrnčiarik, 33–39. Trnava: Filozoická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
Димитријевић, Д. 1984. Сапаја – римско и средњевековно утврђење на острву код Старе Паланке. *Старинар* XXXIII–XXXIV/1982–83: 29–62.
Đorđević, M. 2007. *Arheološka nalazišta rimskog perioda u Vojvodini / Archaeological sites from the roman period in Vojvodina*. Beograd: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture.
Ignjatović, M. 2017. Engraved Gems and Cameos from the Antiquities Collection of the Belgrade City Museum. *Roman Jewellery in Belgrade: Jewellery of Precious Metals, Semi Precious & Precious Stones from Antique Collection in the Belgrade City Museum*, ed. T. Korićanac). Belgrade: City Museum.
Игњатовић М., Филиповић Д., Пенезић К., и Булатовић Ј. 2018. Археологија између Дунава и Тамиша: Мултидисциплинарна истраживања алувијалне равни Панчевачког рита код Београда. *Архаика* 6: 49–81.
Keay, S. 2001. Romanization and the Hispaniae. *Italy and the West: Comparative Issues in Romanization* eds. Simon Keay and Nicola Terrenato, 117–144. Oxford: Oxbow.
Knibbe, D. 1983. I(uppiter) O(ptimus) M(aximus) K(arnuntinus), Kaiser Marcus, Faustina, Commodus und der 11. Juni 172 n. Chr. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 54, 133–142.
Kovač, M. 2021. Koštane ukosnice s glavom u obliku ženskog poprsja. u: *Proceedings from the Conference Jewellery remains NAOS 2.0 Belgrade, 24–25 October 2019*, 97–109. Belgrade: City Museum.
Kousser, R. Mythological Group Portraits in Antonine Rome: The Performance of Myth. *American Journal of Archaeology,* Vol. 111, No. 4 (Oct., 2007): 673–691.
Lewit, T. 2004. Farms and the Late Roman Rural Economy (third to fifth centuries AD). *BAR Internacional Series* 568. Oxford: Archaeopress.

Madas, D. 2001. *Nalazišta i arheološki lokaliteti na teritoriji opštine Bela crkva*. Pančevo, 2001.
Mihajlović, Vladimir D. 2012. Koncept romanizacije u arheologiji: uspon i pad paradigme. *Etnoantropološki problemi* 7, no. 3: 709–729.
museum-digital:wien https://wien.at.museum-digital.org/people/26039 (pristupljeno 10.02.2026)
Nikoloska, A., Jandreska, O. and Temelkoski, D. 2024. Faustina the Younger, Isis, and the grain trade in Styberra. *Contextualizing "Oriental" Cults. New Lights on the Evidence between the Danube and the Adriatic*, 2024.
Попкић Ђорђевић, А. 2018. Касноантичке виле рустике на подручју Београда. *Годишњак града Београда* LXV: 11–39.
The Met Collection https://www.metmuseum.org/art/collection/search/465320 (pristupljeno 12.01.2026).
Hall J. and Wardle A. 2005. Dedicated followers of fashion? Decorative bone hairpins from Roman London. *Image, Craft and the Classical World. Essays in honour of Donald Bailey and Catherine Johns, Monogr. Instrumentum* 29, ed. N. Crummy,). 172–179. Montagnac.
Wegner, M. 1939. *Das römische Herrscherbild: Die Herrscherbildnisse in antoninischer Zeit*. Berlin.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.
Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Milorad Ignjatović
Museum der Stadt Belgrad

EINE HAARNADEL AUS BRONZE MIT EINEM KOPF IN FORM EINES FRAUENPORTRÄTS AUS DEM GEBIET VON STARA PALANKA AN DER DONAU – KONTEXTANALYSE

Schlüsselwörter: *Haarnadel, Bronze, Donauraum, Römische Zeit, Kaiserkult, Porträt, Faustina die Jüngere*

Hierbei stellen wir Eine Haarnadel aus Bronze mit einem Kopf in Form eines Frauenporträts vor, die zufällig in der Nähe von Stara Palanka an der Donau entdeckt wurde.

Das Porträt einer jungen Frau auf der Spitze der Haarnadel weist Ähnlichkeiten mit Porträts der Kaiserin Faustina die Jüngere auf, und die Haarnadel lässt sich auf das dritte Viertel des 2. Jahrhunderts n. Chr. datieren. Porträts der Herrscher der Antoninischen Dynastie und ihrer Familien waren in verschiedenen Kunstformen sehr beliebt, insbesondere in Noricum und im pannonischen Limesgebiet. Diese Fülle lässt sich als Ergebnis der Verbreitung kaiserlicher Propaganda, des Kaiserkults und des Kultes um die kaiserliche Familie verstehen, aber auch als Ausdruck der physischen Präsenz der Kaiser an der nördlichen Grenze des Reiches während der Markomannischen Kriege. Die Ausbreitung des Kaiserkults durch die Errichtung von Heiligtümern und die Ernennung einer Priesterschaft steht in direktem Zusammenhang mit der Anwesenheit des Kaisers und der kaiserlichen Elite in bestimmten Gebieten des Reiches. Historisch betrachtet lässt sich der Anstoß für die Verbreitung des Kaiserin-Kults in Pannonien möglicherweise mit dem Besuch des Kaisers in Carnuntum im Jahr 172 in Verbindung bringen. Nach den Worten des Kaisers selbst, wie sie in seinem Werk „An sich selbst“ überliefert sind, war Faustina „eine gute, hingebungsvolle und bescheidene Frau“. Ab 147 n. Chr. wurde die Kaiserin – als Mutter von mehr als zehn Kindern und als Ehefrau, die ihren Mann überallhin begleitete – als Verkörperung der Mutterschaft gefeiert, ein Status, der sich im Laufe der Zeit zu dem der Mutter des gesamten Reiches entwickelte, mit dem einzigartigen Titel „Mutter des Feldlagers“: *Mater Castrorum*.

In der offiziellen Ikonografie wurde sie als die Göttin Spes, Diana, Faecunditas, Letitia oder Juno dargestellt und ist wahrscheinlich eine neue synkretistische Gottheit, die Freude, Wohlstand und Überfluss bringt und eine strahlende

Zukunft verspricht. Auf persönlichen Gegenständen wurde die Kaiserin jedoch als die Göttin Artemis/Diana Lucifera oder Venus dargestellt, was wahrscheinlich auch bei dieser Haarnadel aus Bronze der Fall ist.

Die fast Radiokarbon-präzise Datierung der Haarnadel bestätigte, dass es in diesem Gebiet ab der Mitte bzw. der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts eine römische Siedlung gab. Die kaiserliche Symbolik des Objekts lässt auf die Anwesenheit der kaiserlichen oder militärischen Elite schließen; auch wenn diese sich möglicherweise nur vorübergehend dort aufhielt oder lediglich auf der Durchreise war; es ist auch möglich, dass dies auf eine längerfristige Präsenz der gesellschaftlichen Elite in einer nach römischen Prinzipien organisierten Siedlung hindeutet.

Darüber hinaus können wir noch einen Schritt weitergehen und uns einen Landsitz vorstellen, der einem römischen Ritter gehörte. Siedlungen dieser Art spielten lange Zeit eine wichtige Rolle für den Erhalt der römischen Militärwirtschaft, insbesondere entlang des Limes. Dies könnte für Forscher besonders wichtig sein, da diese Art von Siedlung – die ansonsten im gesamten Reich weit verbreitet und gut bekannt ist – in der Region Banat an der Donau bislang unbekannt war. Römische Siedlungen, die in einer ähnlichen natürlichen Umgebung im Banat lagen, zeigten die Fähigkeit, die natürliche Umgebung so umzugestalten, dass Ressourcen besser genutzt werden konnten, d. h. durch die Urbarmachung und Verbesserung sumpfigen Geländes, um es in fruchtbares Land zu verwandeln. Dies ist auch im Fall von Stara Palanka ein mögliches Modell für die Existenz einer römischen Siedlung. Eine weitere Frage betrifft die mögliche Dauer einer solchen Siedlung – die offenbar nicht befestigt war – sowie ihr Schicksal nach dem Rückzug der Römer aus Dacia im Jahr 271/2.

Übersetzung
Dragana Filipović

УПУТСТВО АУТОРИМА

Рукописи се предају на српском језику у ћириличкој верзији писма (са подршком Serbian Cyrillic) или неком од широко распрострањених европских језика (енглеском, немачком, француском, италијанском, руском). Уколико се рукопис предаје на српском језику, аутор је дужан да приложи и резиме на енглеском језику. Уколико се рад предаје на страном језику, треба да садржи и резиме на српском језику. Потписи испод слика и кључне речи треба да буду на српском и на енглеском језику уколико је основни текст на српском или енглеском, односно на српском и на основном језику текста уколико је основни текст француски, немачки и др. Речи, наводи и наслови писани на неком од страних језика треба да буду написани у свом изворном облику.

Чланци који се предају редакцији ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** треба да се припреме тако да садрже следећим редоследом: наслов, име и презиме аутора са афилијацијом, сажетак (апстракт), кључне речи, основни текст, захвалницу или напомемну (није обавезна), библиографију, резиме (посебан документ), графичке прилоге (посебни документи), наслови и текстуални садржај илустративних прилога (посебан документ) и контакт податке (посебан документ). Сви фајлови који се предају треба да садрже име аутора у називу фајла, на пример: petrovic-tekst.doc, petrovic-slika1.jpg, и слично.

Рукописи ће бити примљени само уколико су писани и опремљени у складу са наведеним правилима. Редакција ће вратити на дораду текстове који нису припремљени у складу са правилима. Сваки од приспелих радова редакција ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** проследиће анонимним рецензентима. Редакција одлучује о категоризацији позитивно оцењених рукописа, у складу са критеријумима наведеним у важећим актима о уређењу научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радови се предају у дигиталној форми, на адресу sad.glasnik@gmail.com.

Цело Упутство се налази на сајту *Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

GUIDELINES FOR THE AUTHORS

The manuscripts are submitted in the Serbian language in the Cyrillic version of the script (with Serbian Cyrillic support) or in some of the widespread European languages: English, German, French, Italian, Russian. If the manuscript is submitted in Serbian, the author is required to enclose a résumé in English. If the author submits the work in a foreign language which is not his or her native language, it is required to state the name of the translator, or the press corrector who prepared the version of the text in a foreign language. Besides, key words, résumé, and captions below the illustrations in Serbian should be added to the works written in a foreign language. Words, quotations and titles written in any of the foreign languages should be written in their original form.

The articles submitted to the editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* should contain, in the following order: title, name of the author with the affiliation, summary (abstract), key words, body text, bibliography, acknowledgements (not required), résumé (separate file), graphical appendices (separate files), list of illustrations and textual content of illustrative annexes (separate file) and contact details (separate file).

The manuscripts will be accepted only if they are written and structured in accordance with these Guidelines. The editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* will forward each of the incoming works to anonymous reviewers for peer review. The editorial board decides on the categorisation of the accepted manuscripts, in accordance with the criteria listed in the valid acts on editing scientific journals of the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.

The papers should be submitted in digital form via e-mail sad.glasnik@gmail.com.

The full text of the Guidelines is available on the website of the *Journal of the Serbian Archaeological Society*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је покренут 1984. као научно-стручно гласило Српског археолошког друштва и посвећен је свим темама из области археологије и сродних дисциплина које су укључене у археолошка истраживања (антропологија, архитектура, етнологија, историја уметности, историја, геологија итд.). У њему се објављују оригинални, претходно необјављени радови (оригинални научни радови, прегледни радови, кратка саопштења, извештаји с ископавања, осврти, критике, прикази, библиографије, биографије значајних археолога, некролози). *Гласник Српског археолошког друштва* излази једном годишње. У *Гласнику Српског археолошког друштва* објављују се радови на српском, енглеском, немачком, француском, италијанском и руском језику.

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је доступан у режиму отвореног приступа. Чланци објављени у часопису могу се бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Поступак предавања рукописа, рецензија и објављивање радова су бесплатни.

Сви достављени радови пролазе процедуру анонимног рецензирања од стране два компетентна рецензента, које одређује редакција. Рецензирање је потпуно анонимно (*double-blind*): идентитет аутора је непознат рецензентима и обрнуто. Идентитет рецензената остаје непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије.

Аутори задржавају ауторска права на објављене радове и дају издавачу неискључиво право да чланак објави, да се у случају поновне употребе наведе као изворни издавач и да га дистрибуира у свим облицима и медијима. Чланци ће се дистрибуирати под Creative Commons-Attribution Nekomercijalno-NoDerivatives (CC BI-NC-ND).

Објављени материјал може да се користи у некомерцијалне сврхе под условом да се наведе одговарајућа заслуга и да се наведе линк ка лиценци.

Цео текст Уређивачке политике се налази на сајту *Гласника Српског археолошког друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

EDITORIAL POLICY

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* was established in 1984 as a scientific professional journal of the Serbian Archaeological Society and it is dedicated to topics from all areas of archaeology and related disciplines that are included in archaeological research activities (anthropology, architecture, ethnology, history of arts, history, geology, etc.). It publishes original, previously unpublished papers (original scientific papers, scientific reviews, short and preliminary reports, excavation reports, book reviews, critical reviews, bibliographies, biographies of significant archaeologists, necrologies). The *Journal of the Serbian Archaeological Society* publishes papers written in Serbian, English, German, French, Italian, and Russian.

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* is an Open Access Journal. All articles published in the *Journal* can be downloaded free of charge from the website of the *Journal* and used in accordance with the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

The process of submitting papers, peer reviews and publishing is free of charge.

All submitted papers go through the peer review process performed by two competent Reviewers, chosen by the Editorial Board. All reviews are completely anonymous, based on the double-blind peer review system: the identity of the Authors is not known to the Reviewers and vice versa. The identity of the Reviewers will remain unknown to the Authors before, during, and after the reviewing process.

Authors retain the copyright of the published papers and grant to the publisher the non-exclusive right to publish the article, to be cited as its original publisher in case of reuse, and to distribute it in all forms and media. Articles will be distributed under the Creative Commons-Attribution NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND).

The published material may be used for non-commercial purposes provided that the appropriate credit is given and a link to the license is provided. If the published material is remixed, transformed, or built upon, the modified material cannot be distributed.

The full text of the Editorial Policy is available on the website of the Journal of the Serbian Archaeological Society: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић. - 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд : BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. - Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва (Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298